
Splitski krug karikaturista (1900.–1940.)*

Frano Dulibić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad
UDK – 741.5(497.5 Split)(091)“1900/1940”

15. 9. 2003.

Emanuel Vidović prvi je put izložio karikature 1901. godine na izložbi u splitskom kazalištu, što je najraniji podatak o izradi karikatura u Dalmaciji.¹ Iza Vidovića je slijedio čitav niz karikaturista, za koje predlažemo zajednički naziv splitski krug karikaturista s obzirom na to da ih srodnost njihova likovnog izraza povezuje u cjelinu specifičnih obilježja koja ćemo razmotriti. Karikature objavljujane u tisku pokazuju da je karikatura u Dalmaciji u razdoblju između dva svjetska rata postala značajnim načinom izražavanja, koji je stekao veliku popularnost kao poseban oblik zabave.

Prvih godina dvadesetog stoljeća Split je imao nešto manje od 30.000 stanovnika. Tada su osnovane različite kulturne

Povijest karikature u Dalmaciji od početka 20. stoljeća počinje Emanuelom Vidovićem kao pokretačem koji je u značajnoj mjeri utjecao na razvitak i popularnost ovog oblika likovnog izražavanja. Ovo istraživanje donosi nove podatke i interpretacije o najznačajnijim karikaturistima Dalmacije u prva četiri desetljeća 20. stoljeća, među kojima su mnogi bili suradnici humorističkog časopisa Duje Balavac. Njemačka i austrijska humoristička periodika s početka stoljeća (posebice časopis Simplicissimus) doprinijeli su razvitku regionalnih posebnosti karikature u Dalmaciji zbog kojih za čitavu skupinu karikaturista autor predlaže naziv “Splitski krug karikaturista”.

ustanove i društva (1900. Književno-umjetnički klub, 1903. Gradska knjižnica, 1907. prva kinodvorana), a istodobno su počeli izlaziti mnogi listovi (“Nase jedinstvo”, “Sloboda”, “Pučka Sloboda”, “Puk”). Godina 1908. donijela je pravi zamah: sagrađen je Hrvatski dom (kasnije Sokolski dom),

* Rezultati ovog istraživanja pod istim naslovom u skraćenom obliku izloženi su na znanstvenom skupu “VI. Dani Cvita Fiskovića”, 2. listopada 2002. u Splitu.

¹ Izložba slika Emanuela Vidovića i Josipa Lalića, foaje splitskoga kazališta, Split 1901.

osnovano je Društvo inženjera i arhitekata, organizirana je *Prva dalmatinska umjetnička izložba*, osnovano umjetničko društvo “Medulić”. Iste, 1908. godine Ante Katunarić, Emanuel Vidović i Virgil Meneghello Dinčić pokrenuli su humoristički časopis “Duje Balavac”, koji je postao najznačajniji humoristički časopis u Dalmaciji. Pokretači “Duje Balavca”, uz izniman doprinos Anđela Uvodića, koji je ostao izvan tog časopisa, čine jezgru, koju smo nazvali užim krugom splitskih karikaturista. Taj je krug bio jezgra koja je utjecala na mnoge likovne umjetnike, pa i amatere, da se započnu izražavati karikaturom.

“Duje Balavac” (*prva faza 1908 — 1912.*)

Nakon nekoliko godina intenzivnoga kulturnog razvitka Splita, trojica splitskih slikara 1908. godine odlučila su pokrenuti humoristički časopis “Duje Balavac” koji je do danas ostao najznačajniji list te vrste u Dalmaciji. Potpisani pseudonimima, to su bili: Rode — Emanuel Vidović, Piperle — Ante Katunarić i Baf-Baf — Virgil Meneghello Dinčić. Četvrti suosnivač lista bio je Anđeo Uvodić, koji je već nakon prvog broja prekinuo suradnju.² Većinu karikatura, pogotovo u prvom godištu izlaženja, nacrtao je Virgil Meneghello Dinčić, manji broj Vidović, a najmanje urednik lista Ante Katunarić, koji se posvetio uređivačkom i tekstovnom dijelu. Uredništvo je prihvatilo suradnju nekoliko mladih karikaturista iz Zadra i Šibenika. Svi su imali prepoznatljive rukopise, a istodobno i zajedničke karakteristike koje ih čine jedinstvenom pojavom u povijesti hrvatske karikature.

Od prvog broja politički nezavisnog “Duje Balavca” osnovno i prepoznatljivo obilježje bila je portretna karikatura, koja je uglavnom prikazivala ugledne Splićane, ali i znamenitije građane Zadra, Šibenika i drugih dalmatinskih gradova. Ispod većine karikatura otisnuto je po nekoliko stihova, koji su katkad pisani u “ich” formi — kao da ih karikirane osobe same izgovaraju, a katkad u obliku šaljive poruke prikazanoj osobi (ponekad na talijanskom jeziku). Na taj način, osim smiješna izgleda, prikazane osobe dobivaju i smiješan izričaj preko stihova satiričkog sadržaja.³

U prvoj fazi izlaženja časopisa karikature su često uokvirivane decentnim, jednostavnim, geometrijskim, dekorativnim rješenjima secesijskog stila. Zanimljiva je i rubrika “Split polipšaje”, u kojoj se objavljuju karikature grada. To su karikature koje, izrugujući se pojedinim zgradama i ismijavajući ih, pokazuju da postoje građani kojima nije svejedno što se događa s gradom i njegovim arhitektonskim nasljeđem.

Jedan od uzora za portretnu karikaturu za koji znamo da je dolazio do Splita bio je njemački tjednik “Simplicissimus”.

Osim po srodnosti u likovnom izrazu, na izravan način to potvrđuje karikatura Meneghella Dinčića iz 1908. godine, objavljena u “Duje Balavcu” pod naslovom “Festzug” po *Simplicissimusu*.⁴ Anđeo Uvodić 1911. godine u svom tekstu daje do znanja da mu je sadržaj “Simplicissimusa” vrlo dobro poznat, što je potvrdio i A. B. Šimić 1917. godine kada je pisao o Uvodiću.⁵

“Duje Balavac” izlazio je neredovito: 1908. izišlo je sedam, 1909. četiri, 1910. pet, 1911. pet, a 1912. samo dva broja. Već prvi broj prodao se u preko 1000 primjeraka, a koliko je naklada kasnije rasla nije nam poznato.⁶ Nakon toga “Duje Balavac” nije izlazio devet godina. Godine 1921. Ante Katunarić ponovo je pokrenuo “Duje Balavca”, koji je te godine objavljen u pet brojeva, a 1923. godine u četiri broja. Osim vremenskog prekida u izlaženju lista, značajan je razlog za podjelu časopisa na dvije faze promjena suradnika. U prvoj fazi uz spomenutu trojicu pokretača lista karikature su objavljivali Zvonimir Rakamarić, Antun Danilo, Petar Mitrović i J. Vitanović. U drugoj fazi (1921.—1923.) Ante Katunarić ostao je urednikom lista, ali Emanuel Vidović više nije objavljivao karikature, kao ni četvorica suradnika okupljenih oko jezgre iz prve faze, a najveći doprinos s nizom izvrsnih karikatura donosio je Antun Zuppa. S manjim brojem zanimljivih karikatura zastupljeni su Virgil Meneghello Dinčić i Ivo Tijardović.

Redakcija “Duje Balavca” sastajala se u splitskoj kavani “Central” (nekad “Kavana Troccoli”) gdje su se već od prvih godina 20. stoljeća susretali Milan Begović, Emanuel Vidović, Ivo Vojnović, Ivan Meštrović i mnogi drugi. Onodobnu atmosferu kavane “Central” oživio je Mirko Žeželj pišući biografiju Milana Begovića. “Tu se sjedilo, konverziralo, šalilo i diskutiralo, a i pokretao se kulturni život Splita. Tu je 1900. osnovan Književno-umjetnički klub koji je priredio razna

² Podatak prema: M. I., *Angjeo Uvodić*, “Neues Tagblatt”, Zagreb 1/1911–1912, br. 83, str. 5–6. I. Slade, potaknuta ovim podatkom, nedavno je povezala nekoliko karikatura iz prvog broja “Duje Balavca” potpisanim pseudonimom Lepe s Anđelom Uvodićem. I. Slade, *Anđeo Uvodić*, Galerija umjetnina, Split 2002.

³ Kada se reproduciraju karikature iz “Duje Balavca”, često se ispuštaju stihovi ispod karikature. Iako su to portretne karikature, one nisu karikature “bez riječi” i gube svoj potpuni smisao bez reproduciranja stihova ili teksta koji ih prati.

⁴ V. Meneghello Dinčić, “Festzug” po “Simplicissimus-u”, “Duje Balavac”, Split 1908., br. 6, str. 10.

⁵ A. Uvodić, *Naši karikaturiste*, “Jug”, Split 1911., br. 7, str. 217; A. B. Šimić, *Impresija karikatura*, “Hrvatska prosvjeta” 4/1917., str. 207–210.

⁶ —, *50 godina splitskog humora i karikature*, “Slobodna Dalmacija” 1958., br. 4063, str. 3.

⁷ M. Žeželj, *Pijanac života*, Znanje, Zagreb 1980., str. 50.

⁸ Emanuel Vidović nije bio izraziti grafičar, nego slikar kolorističkih i tonskih ugodaja, a njegov crtež se vrlo često, naročito u srednjem dugotrajnom razdoblju stvaranja, gubio pod naslagama tamnih boja, maglica, sfumata i

1. Emanuel Vidović, *Naši maestri (Josip Hatze)*, "Duje Balavac", Split 1910, br. 12, str. 4.

predavanja i organizirao jednu od prvih Vidovićevih izložbi, a Begović ju je otvorio predavanjem o umjetnosti. Tu je raspravljala redakcija "Duje Balavca", a poslije je osnovano umjetničko društvo "Medulici".

zasićene atmosfere; pa ipak je jasan i konstruktivan crtež bio podloga svakoj njegovoj slici, bilo akvarelu, gvašu ili temperi na papiru, bilo ulju na platnu." D. Kečkemet, *Emanuel Vidović: Crteži Splita* (katalog izložbe Muzeja grada Splita 1963.), pretpisak u: D. Kečkemet, *Likovne izložbe u Splitu 1945–1992.*, HULU, Split 2000., str. 51.

⁹ Izložba Vidović – Lalić, foaje splitskoga kazališta, Split 1901.

¹⁰ I. Cippico, *U Splitu, aprila 1901*, "Nada", Sarajevo 1901., br. 10, str. 155D 156.

¹¹ "Vrijedi zabilježiti, da je osnivač nove karikature u Dalmaciji bio E. Vidović, koji je prije kojih 12 godina izložio u Spljetu oveću kolekciju svojih karikatura." Uvodić je najvjerojatnije mislio na izložbu Vidović – Lalić iz 1901. godine. A. Uvodić, *Naši karikaturiste*, "Jug", Split 1911., br. 7, str. 211.

¹² "Međutim, pomalo čudi da bečka (srednjoeurovska) tangenta Vidovićeva slikarstva nije sve do nedavno puno naglašavana, a i kad jest, onda je to bilo s negativnim predznakom. ... Vidović ne samo da ima informaciju, već u Beču s uspjehom izlaže u više navrata, a bečki trgovac umjetninama otkupljuje mu veći broj slika." B. Majstorović, *Emanuel Vidović*, Djela iz fundusa Galerije umjetnina u Splitu, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb 2001., str. 5–6.

Jezgra "Duje Balavca"

Emanuel Vidović

Na rijetkim sačuvanim crtežima Emanuela Vidovića vidljivo je da je težio tonskim i svjetlosnim rješenjima, kako bi istaknuo ugođaj u prostoru. Zanimljivo je promatrati portretne karikature slikara koji je izbjegavao linearnost, odnosno grafiku jasnoću i u čijem je opusu portret vrlo rijedak.⁸

Dosadašnji istraživači Vidovićeva djela uglavnom su previdali da je Vidović ne samo crtao karikature, nego ih i izlagao još 1901. godine u Splitu.⁹ To je bilo na izložbi u foajeu splitskoga kazališta 1901. godine, kada su zajedno izlagali Josip Lalić i Emanuel Vidović. Vidović je izložio većinom krajolike slikane u tehnici ulja na platnu, ali i nekoliko karikatura. Ivo Cippico je očito bio zadivljen: "Vidovićeve karikature majstorski su izgrađene; one nijesu samo zato, kako mnogi misle, da se čovjek nasmije; u meni su one u smijehu budile druge, skroz različite osjećaje. ... Ja u tim karikaturama vidim i sama sebe i svu komičnu tragiku pojedinaca u neprekidnoj borbi života za nedokučivim i nedostizivim."¹⁰ Sve karikature s te izložbe danas su zagubljene, odnosno postoji mogućnost da su rasute po privatnim zbirka i nedostupne javnosti. Stoga su nam poznate Vidovićeve karikature samo iz prve faze "Duje Balavca", odnosno iz razdoblja od 1908. do 1912. godine. Značenje Vidovića za karikaturu u Dalmaciji je golemo — njegovi suvremenici poput Uvodića smatrali su ga pokretačem suvremene karikature u Dalmaciji.¹¹

Nema podataka odakle je Vidović dobio poticaj za portretni tip karikature, koji će zahvaljujući njemu zavladati među splitskim karikaturistima. Ipak, uočavamo da istraživači Vidovićeva opusa sve češće ističu Vidovićevu povezanost s Bečom u prvim godinama 20. stoljeća.¹² Časopis "Simplicissimus" zasigurno mu je bio poznat, kao što je, uostalom, bio poznat i drugim splitskim karikaturistima.

Na Vidovićevim portretnim karikaturama često su prikazane čitave figure. To su ugledni građani Splita i drugih gradova Dalmacije, u najvećem broju u punom profilu i en face jer je taj način Vidoviću najbolje odgovarao da predoči karakter osobe u karakterističnoj obrisnoj liniji, koja je kod Vidovića uvijek jasna i neprekinuta. Vidović neznatno uvećava glavu ili na licu preuveličava, odnosno umanjuje pojedine dijelove te istodobno veliko značenje pridaje i tijelu. Na Vidovićevim karikaturama vidi se kako on redovito ističe karakterističan stav tijela, pokret ruku ili nogu (odnosno njihov položaj), te da posebnu pažnju posvećuje specifičnom odnosu glave i tijela kod svakog modela, jer u tom odnosu često leži tajna komičnosti karaktera.

U monografiji Duška Kečkemeta o Emanuelu Vidoviću, u jednoj bilješci nalazimo podatak da je veći broj karikatura koje

su se nalazile u zbirci dr. Ive Tartaglie kopirao i obojio Zvonimir Rakamarić.¹³ Te karikature danas su u vlasništvu splitske Galerije umjetnina, a na njihovim inventarnim popisnicama dopisan je isti podatak, vjerojatno prema spomenutoj bilješci. Ne navodi se izvor ili razlog za ovu tvrdnju. Osim toga, na spomenutim inventarnim popisnicama stoji bilješka da su te karikature uvećane kopije po Rakamariću.

Zbunjujuće može djelovati to što izgled karikatura objavljenih u “Duji Balavcu” i karikatura koje se nalaze u Galeriji umjetnina u Splitu nije identičan. Karikature u “Duji Balavcu” u velikoj većini slučajeva nisu kolorirane jer je tisak bio crno-bijeli, a tehnika takva da su tamno kolorirani crteži u tisku često postajali mutni i nečitki.

Vidovićeve karikature u prvim brojevima “Duje Balavca” bile su izrazito tamne, što znači da su bile kolorirane na Vidovićev prepoznatljiv način, srodan njegovu slikarskom izrazu. Međutim, Vidović je ubrzo shvatio da su tehničke mogućnosti tadašnjeg tiska bile takve da su zahtijevale što veću grafičku jasnoću, odnosno da su se tamni tonovi u tisku pretvarali u nejasne mrlje (to nam potvrđuju i nejasno reproducirane fotografije), pa je počeo objavljivati karikature crtane i sjenčane tušem, bez akvareliranja. Osim toga, na trima karikaturama Zvonimira Rakamarića koje se nalaze u vlasništvu Galerije umjetnina (koje su također objavljene u “Duji Balavcu”) vidimo sasvim drugačiji način koloriranja. Rakamarić primjenjuje uobičajen, jednostavan način akvareliranja crteža kistom i ravnomjerno kolorira zadanu površinu, uglavnom koristeći se s nekoliko blijedih tonova. Jedan od odabranih tonova je dominantan — svijetlosmeđi ili svijetloplavi, uz nekoliko akcenata u drugom tonu. I Vidovićeve i Rakamarićeve karikature podrijetlo imaju u zbirci Ive Tartaglie. Karikaturisti su bili svjesni da za tadašnju kvalitetu tiska trebaju kontrastni crteži. Zato su karikature uglavnom predavali u redakciju nekolorirane, što nam potvrđuje nekoliko primjera iz Galerije umjetnina, poput Vidovićeve karikature *Hanibal Ante portas*, na kojoj su crtež i potpis isti kao na objavljenoj karikaturi i koja je kasnije kolorirana. Isto je i s jednom od spomenutih karikatura Srečka Albinija. Poznato je da je Vidović uvijek radio sve sam, da nije imao pomoćnike i da su karikature iz splitske Galerije umjetnina došle iz poznate zbirke Ive Tartaglie, dobrog poznavaoca likovne umjetnosti, koji je osobno poznao spomenute karikaturiste. Za svakoga karikaturista bilo bi nečasno da radi kopiju karikature po Vidoviću, a da nigdje na karikaturi ili poledini ne navede da je to kopija. Ništa ne bi bilo čudno da je Rakamarić načinio po jednu kopiju od svake Vidovićeve karikature. Ali, nameće se pitanje zbog čega bi Rakamarić dva puta kopirao istu Vidovićevu karikaturu. Naime, u Galeriji umjetnina u Splitu nalaze se i dvije Vidovićeve karikature

Ovo vam je majstor s' mora
umitnik sanjar,
on van slika svaka mora
pa i Trafalgar.

(A. G. Matos).

Ali kad mu gledaš lice
con quella cec' aria
vidiš da poznaje dobro i
l' arte culinaria.

(Duje B.)

2. Ante Katunarić, Emanuel Vidović, “Duje Balavac”, Split 1908, br. 3, str. 6.

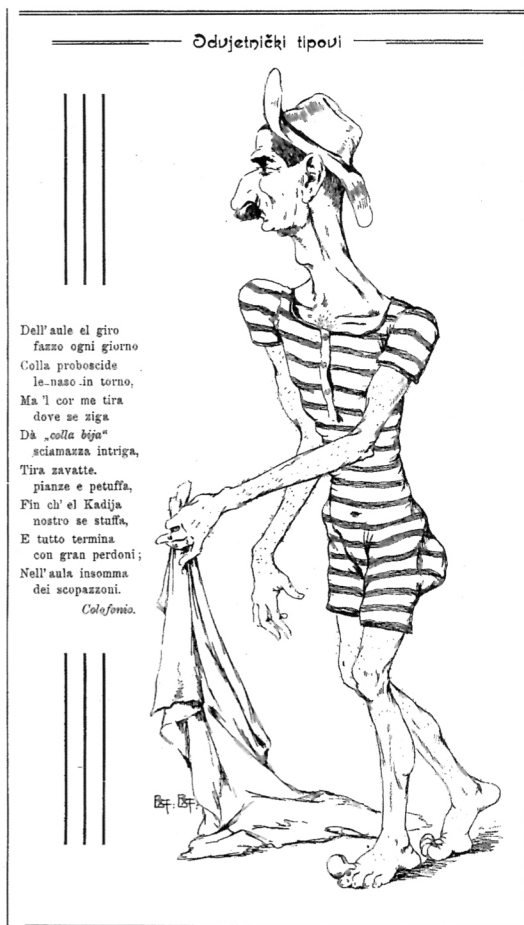
Srečka Albinija, od kojih je jedna potpisana Vidovićevim potpisom, a druga pseudonimom Rode. Karikatura s pseudonimom Rode na crtežu tušem ista je kao i karikatura objavljena u “Duji Balavcu”.

Očito je da je Vidović naknadno kolorirao svoje objavljene karikature za potrebe prodaje ili izložbe, te je vjerojatno katkad načinio varijantu objavljene karikature s manjim izmjenama,

¹³ D. Kečkemet, *Emanuel Vidović*, Matica hrvatska, Zagreb 1959., str. 115, bilj. 71. Na moj upit (19. 1. 2002.) profesor Kečkemet rekao mi je da je da se ne može sjetiti izvora ovog podatka zabilježenog prije četrdesetak godina.

¹⁴ Posebno nelogično izgleda da bi Rakamarić jednu karikaturu Srečka Albinija precrtavao držeći se identičnog Vidovićeva crteža, a potom načinio varijantu iste karikature koja odstupa od izvornika.

¹⁵ “Najviše mu je priznanja donijelo urednikovanje “Duje Balavca”. Skoro sve duhovitije stvari potječu iz njegova pera. Nacrtao je i nekoliko karikatura koje su dosta uspjele, ali zato tekstom je skoro u svim brojevima neuporediv!” B.

3. Virgil Meneghello Dinčić, odvjetnik iz Splita, "Duje Balavac", Split 1908, br. 6, str. 9.

poput karikature Srečka Albinija.¹⁴ Osim u koloriranju, Rakamarić je i u crtežu razvio drugačiji izraz od Vidovićeve. Na kraju ne treba zaboraviti spomenuti da su i Rakamarićeve karikature kolorirane nakon što su objavljene u "Duju Balavac". Stječe se dojam da je upravo činjenica da su Rakamarićeve karikature naknadno obojene ponukala nekog na pomisao da je baš Rakamarić kopirao i obojio Vidovićeve karikature.

Lovrić, Ante Katunarić, "Suvremenik", Zagreb 1916., br. 9–12, str. 397–400. Katunarićevo ulogu u "Duju Balavcu" potvrđuje i nepotpisani tekst objavljen 1958. u "Slobodnoj Dalmaciji". Autor tog teksta među ostalim smatra da je "Duje Balavac ... izvršio svoju određenu ulogu i u buđenju nacionalne svijesti i u nastojanjima da se talijanština zamijeni bar splitskim dijalektom" – 50 godina splitskog humora i karikature, "Slobodna Dalmacija", Split 1958., br. 4063, str. 3; O Katunarićevom književnom radu vidi: Z. Mužinić, Splitski umjetnik, novinar i književnik Ante Katunarić, "Čakavska rič", Split 1973., br. 2, str. 123–138.

Razmotrivši sve argumente i dostupne izvore podataka, zaključujem da se u Galeriji umjetnina u Splitu nalaze originalne Vidovićeve karikature.

Ante Katunarić

Slikar, grafičar, novinar i književnik, Ante Katunarić (Split, 11. siječnja 1877. — 2. svibnja 1935.) likovnu je akademiju završio u Rimu, a kraće je vrijeme boravio u Veneciji i Chioggi. Po povratku u Split radio je kao nastavnik crtanja na gimnaziji. Slikao je pod utjecajem impresionizma, secesije i Emanuela Vidovića, sudjelovao na nekoliko skupnih izložbi, ali za života nije ostvario ni jedne samostalne izložbe. Godine 1918. objavio je mapu grafika *Stari Split*. Osim što je bio jedan od osnivača "Duje Balavca", on je čitavo vrijeme i glavni urednik, jedan od autora tekstovnih prologa, a pretpostavljamo da je i autor grafičkog oblikovanja tog časopisa u duhu secesije. Njegovih je karikatura u listu najmanje (pronašli smo samo jednu). Da je doista bio spiritus movens "Duje Balavca" slikovito je opisao Božo Lovrić (1916.), a potvrdio Zdravko Mužinić (1973.).¹⁵ Godine 1927. Ante Katunarić i Marko Uvodić bili su urednici dvaju brojeva "Splitskog krnjevala".

Jedina Katunarićeve karikatura koju smo pronašli u "Duju Balavcu", karikatura je koja prikazuje Emanuela Vidovića ("Duje Balavac", 1908., br. 3, str. 6). Vidović stoji u svom karakterističnom stavu, sa zamišljenim, umornim pogledom, bujne kose i neobrijane brade, s paletom i kistovima u ruci i djetetom koje mu se igra između nogu. Katunarić je prikazao Vidovićeve karakter na živ i izrazito realističan način i da nema djeteta koje mu smeta dok on pokušava koncentrirano slikati, vjerojatno ne bismo ni naslutili da se zapravo radi o karikaturi. Desetak godina kasnije, Anđeo Uvodić načinio je karikaturu Vidovića u istim okolnostima, ali osim što je Uvodić uspio prikazati Vidovićeve lik mnogo smješnije (položaj tijela, pokret, karikaturno transformirana glava), Vidoviću u stvaralačkoj koncentraciji sada ne smeta jedno dijete, nego njih čak sedmero gnjava oca dok slika. Sve dok se ne pronađe veći broj Katunarićevih karikatura, o Katunariću kao karikaturistu još uvijek nedovoljno znamo da bismo mogli procijeniti taj dio njegova stvaralaštva.

Virgil Meneghello Dinčić

Najveći broj karikatura za "Duju Balavca" izradio je Virgil Meneghello Dinčić (Split, 1876.—1944.). Studirao je na Accademia di Belle Arti u Veneciji, neko vrijeme zajedno s Katunarićem, i u društvu s Vidovićem koji je i nakon studija povremeno boravio u Veneciji. Studij slikarstva dovršio je na likovnoj akademiji u Drezdenu, gdje je apsolvirao 1899.

godine. S Katunarićem i Vidovićem bio je aktivan u Književno-umjetničkom klubu od njegova osnutka 1900. godine, a izlagao je i na I. dalmatinskoj umjetničkoj izložbi u Splitu 1908. godine.

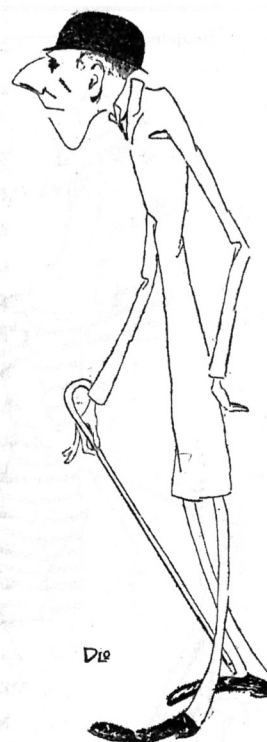
Karikature Virgila Meneghella Dinčića po svom likovnom izrazu vrlo su bliske Vidovićevim karikaturama, pa stoga i razlike u izrazu nisu lako uočljive. Ipak, možemo vidjeti da je Meneghellova obrisna linija razvedenija od Vidovićeve i da Meneghello nešto više ističe karikaturu tijela i pokreta. Od Vidovića je raznolikiji i u koncepciji: karikaturu kipara Rendića zamislio je kao akt s natpisom “zaplijenjeno” ispod struka, arheologa i konzervatora don Franu Bulića prikazao je u konzervi, a karikaturu su pratili odgovarajući stihovi o Bulićevu konzerviranju spomenika. Kada uspoređujemo karikature Meneghella Dinčića s Vidovićevima, uočava se sličnost u mnogim elementima, a razlike nalazimo samo u detaljima: Vidović se malo više posvećuje izrazu lica, tražeći u njemu karakterne osobine, dok je kod Meneghella Dinčića izražajnije prikazana vanjština modela.

Meneghello Dinčić je zanimljiv i kao autor karikatura u rubrici “Split polipšaje”, u kojima se, među ostalim, služi uvećavanjem i umnožavanjem ružnih i arhaičnih elemenata arhitekture (npr. “Duje Balavac”, 1908, br. 2) ili upozorava na nebrigu grada za okoliš (npr. “Duje Balavac”, 1908. br. 3). Mnogo je nespretniji u prikazu pokreta i u kompoziciji većeg broja figura u političkim karikaturama. Iako je za života priredio pet samostalnih i sudjelovao na desetak skupnih izložbi, koliko je dosada poznato, karikature nije izlagao. Kraće vrijeme djelovao je i kao likovni pedagog (1902. otvorio je privatnu školu slikanja, a za vrijeme Prvog svjetskog rata je radio kao profesor crtanja na gimnaziji u Splitu). Umro je potpuno zaboravljen u splitskoj ubožnici na Poljudu.

Karikaturisti suradnici “Duje Balavca” (1908.—1912.)

Uz pokretače “Duje Balavca” u prvoj fazi izlaženja lista s karikaturama se javljaju četvorica suradnika: Antun Danilo, Zvonimir Rakamarić, Petar Mitrović i nepoznati karikaturist s neutvrđenim identitetom, kojemu je prezime ili pseudonim Vitanović. Jedino što znamo inicijal je imena (J.), te da je vjerojatno u vrijeme kada su mu karikature objavljivane u “Duji Balavcu” živio u Zadru.¹⁶ Kada je Uvodić uz svoj esej o karikaturi 1911. u reviji “Jug” objavio radove karikaturista iz “Duje Balavca”, među ostalima predstavio je i J. Vitanovića s izvrsnim karikaturama objavljenima u “Balavcu” 1910. godine, nakon kojih više nismo naišli niti na jednu Vitanovićevu objavljenu karikaturu.¹⁷

Vitanovićeve karikature u “Duji Balavcu” vješto su izbalansirane u disproporcioniranju. Uz sposobnost uočavanja detalja i zanimljive transformacije likova, Vitanović je pazio

Quando i copa un crovato.
Tuti pensa: xe ben fato;
E alora, digo mi,
Be-be-ben ghe sta cussi!
Per sto quà ficcarne in buso?
Sta giustizia xe indecente:
Si che i leze dal mio muzzo
Che son poco intelligente!

4. Antun Danilo, Karikatura Zadrana, “Duje Balavac”, Split 1910, br. 2, str. 9.

Šalju nam iz ZADRA.

Naši mjerači očevidnosti.

De stè triangolazioni
Te se gobba i ossi,
E ancora i disse:
Se pappà commissioni
Come fava fossi.
Lipi moj Nino
Ja te nisam iska,
Kako su te poslali,
Tako san te tiska.

Skušaj tvoaj Duje Balavac.

5. Vitanović, Naši mjeraši očevidnosti, Duje Balavac, Split 1910, br. 4, str. 7.

6. Zvonimir Rakamarić, Autokarikatura, "Duje Balavac", Split 1912, br. 11. (naslovnica).

da karikatura djeluje zaokruženo, kao dovršena cjelina. Ako pogledamo karikaturu *Naši pravoslavni* ("Duje Balavac", 1908., br. 7, str. 11), lako možemo uočiti fino vladanje obrisnom linijom, duhovito isticanje debljine ispod crne

¹⁶ Iznad Vitanovićevih karikatura u "Duji Balavcu" pisalo je "šalju nam iz Zadra".

¹⁷ Spomenute karikature za sada nismo uspjeli povezati s djelom Josipa Vitanovića (1844.–1909.), jezikoslovca podrijetlom iz Slavonije. Josip Vitanović radio je kao prosvjetni radnik, bio pokretač omladinskog lista "Pobratim", a bavio se i književnim radom. Napisao je gramatiku hrvatskog jezika i udžbenike njemačkog jezika, pa bi njegovo poznavanje njemačkog jezika i kulture moglo biti još jedan izvor snažnog utjecaja njemačkog tipa karikature na splitski krug karikaturista.

¹⁸ Zahvaljujem dr. Ivi Petricioliju na osnovnim biografskim podacima o Antunu Danilu. Bibliografija o Antunu Danilu svodi se na nepotpisan kratki tekst objavljen u "Duji Balavcu" 1911., br. 6, str. 4, i nepotpune podatke u HBL, sv. br. 3, str. 219. Fotokopija Danilove autokarikature nalazi se u vlasništvu dr. Ive Petriciolija.

mantije s vještim korištenjem dugmadi koja svojim ravnomjernim ritmom zajedno sa smanjivanjem čitavog tijela prema nevidljivu vratu vodi pogled na vrh ove "planine", gdje se nalazi mala glava. I na tom licu vidljiva je karakteristika Vitanovićeva izraza da se vješto koristi prekidanjem linije, što je svojstveno i Zvonimiru Rakamariću i Antunu Danilu, kao i stvaranje karikature u svega nekoliko poteza perom. Ta naoko jednostavna, lapidarna rješenja zapravo su najteža, zahtijevaju izvrstan opažaj, dobro poznavanje psihologije i sigurnu ruku. Karikature je potpisivao na neobičan način: minijaturnom vinjetom u obliku nasmiješena lica (na nasmiješenu licu ističu se usnice, koje su zapravo inicijal V). Velika je šteta što nemamo uvid u veći broj njegovih karikatura, jer već na osnovi tek desetak objavljenih karikatura možemo reći da je Vitanović bio izniman talent za karikaturu.

Antun Danilo

Zadranin Antun Danilo (Zadar, 15. rujna 1882. — Beograd, 28. listopada 1944.) studirao je pravo u Zagrebu i Beču, a potom godinu dana slikarstvo u Zürichu.¹⁸ Po povratku zaposlio se u Zadru u državnoj službi. Crtao je uglavnom portretne karikature poznatih Zadrana. Ubrzo nakon pojave "Duje Balavca" povezo se s pokretačima časopisa i surađivao do 1912. godine. Za karikature Antuna Danila možemo reći da na zanimljiv način teže preoblikovanju karakterističnih nepravilnosti u što pravilnije oblike, ali bez težnje ka geometrizaciji. Težište stavlja na stav tijela i pokret, ali nenametljiv pokret, primjerice karakterističan korak u hodu. U svom likovnom izrazu izrazito je blizak Vitanoviću i Rakamariću. Karikature je potpisivao pseudonimima Dlo i Žalac.

Poslije 1912. godine prestao je objavljivati karikature, ali ih je i dalje povremeno crtao. Preselio se u Beograd, ali nam nije poznato kada, kao što ne znamo je li u Beogradu objavljivao karikature. Osim navedenih podataka, znamo da je Antun Danilo načinio autokarikaturu oko 1925. godine, na kojoj je prikazao i malenog sina u hodalici s veslima (Antun Danilo je bio veslač u zadarskom klubu Jadran). Posljednji podatak o Danilovu bavljenju karikaturom je taj da je u vrijeme sklapanja sporazuma na Jalti 1945. godine načinio tri karikature-skulpture od papirmašea: Churchilla, Staljina i Roosevelta, te da je za taj rad bio plaćen s pet kilograma brašna.

Zvonimir Rakamarić

Nakon što je završio Građansku školu u Šibeniku 1906. godine, Zvonimir Rakamarić (Prvić šepurina 20. rujna 1886. — Golnik, Slovenija, 29. listopada 1933.) zaposlio se kao općinski službenik. Neprestani interes za slikarstvo i

karikaturu potaknuo je Rakamarića da pošalje nekoliko radova “Duji Balavcu”. Uredništvo “Duje Balavca” odmah je prepoznalo Rakamarićev talent, pa je suradnja nastavljena i tijekom 1912. godine. Iste godine Rakamarić je završio slikarski tečaj kod Emanuela Vidovića. Upravo u posljednjem broju “Duje Balavca” (nakon kojega će uslijediti devetogodišnja stanka) uredništvo je Rakamariću posvetilo naslovnicu objavivši njegovu izvrsnu autokarikaturu i prigodni tekst u šaljivu tonu.¹⁹ Na ostalim stranicama objavljeno je još pet uspješnih portretnih karikatura poznatih Šibenčana. Rakamariću je tada bilo dvadeset pet godina. Na poticaj splitskih likovnih umjetnika Rakamarić je otišao studirati slikarstvo u Veneciju, a potom u Firencu, s čestim boravcima u Rimu. Nakon povratka živio je vrlo skromno u Šibeniku, zabranjujući novinarima da pišu o njemu i njegovu slikarstvu. Njegovo stvaralaštvo prekinula je tuberkuloza od koje je i umro u 47. godini života.²⁰

Okvir teme ne dopušta da sada sudimo o Rakamarićevu slikarstvu, ali na temelju sačuvanih djela smatramo da se Rakamarićev talent najviše iskazao u karikaturi. Njegova *Autokarikatura* iz 1912. godine objavljena u “Duji Balavcu” (koju je kasnije kolorirao, i koja je sada u vlasništvu Galerije umjetnina u Splitu) zasigurno je jedna od najboljih autokarikatura u povijesti hrvatske karikature. Rakamarić se na svojoj autokarikaturi više od svih karikaturista iz splitskoga karikaturističkog kruga udaljio od manje ili više stiliziranog likovnog prenošenja izgleda lica. Osim što je gotovo u potpunosti izbjegavao iluziju volumena i držao se plošnog karaktera, Rakamarić je istražujući grafičke ekvivalente za oči i nos, pronašao duhovito rješenje u elipsastim spiralnim oblicima. Pritom je vanjski obris lica u potpunosti izostavio. Njegov istraživački nagon poticao ga je da mijenja izraz od karikature do karikature. Nije se tu radilo o traganju za vlastitim izrazom, nego o najpoželjnijoj osobini koju karikaturist može imati: osoba koju je karikirao određivala je likovni izraz.

U Rakamarićevim karikaturama prelamaju se utjecaji avangardnih pravaca prvih dvaju desetljeća 20. stoljeća, među kojima dominiraju odrazi secesije i ekspresionizma, a u trećem desetljeću i art decoa. Osim toga, na karikaturama koje su nastale tijekom dvadesetih godina, vidljivo je zatvaranje u čvrste forme i tamno koloriranje. Moglo bi se reći da je u tom razdoblju Rakamarić u izrazu postao blizak Anđelu Uvodiću.

Osim desetak karikatura u vlasništvu Županijskog muzeja u Šibeniku i tri karikature u Galeriji umjetnina u Splitu, Rakamarićeve karikature rasute su po privatnim zbirkama. Za života Rakamarić je imao tri samostalne izložbe u Šibeniku (1911., 1923., 1929.), na kojima je izlagao karikature. Ne postoje podaci o mogućem Rakamarićevu objavljivanju karikatura za vrijeme studija u Italiji, te možda i u nekim

7. Petar Mitrović, *Autokarikatura*, “Duje Balavac”, Split 1911, br. 8, str. 5.

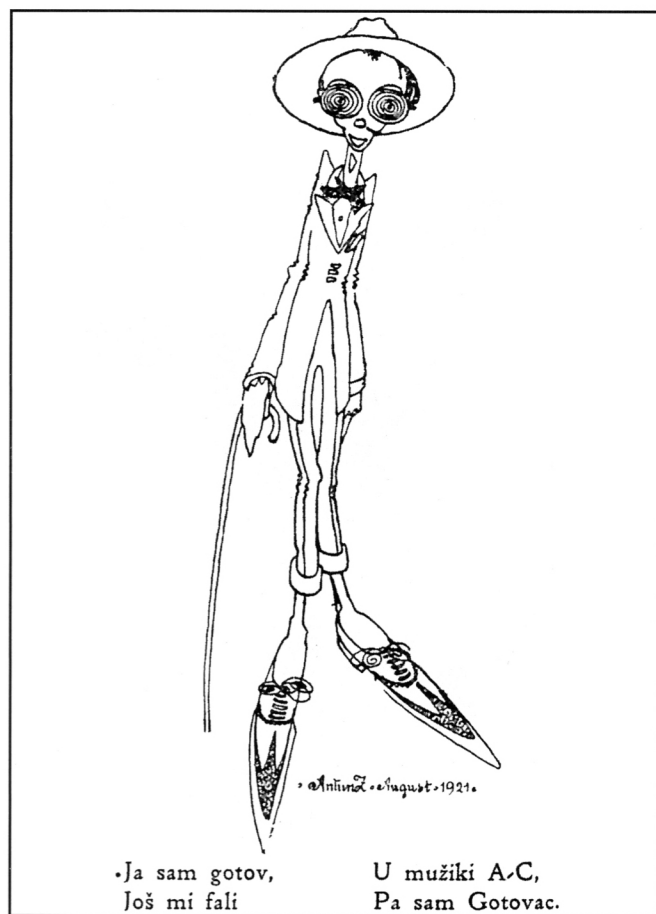
drugim listovima u Hrvatskoj osim u “Duji Balavcu”. Bio je potpuno zaboravljen do pedesete godišnjice njegove smrti, kada je Ksenija Kalauz u Šibeniku priredila Rakamarićevu retrospektivu.²¹

Petar Mitrović

Iste godine kao i Rakamarić, rođen je Petar Mitrović (Split, 29. lipnja 1886. — Sušak, 10. svibnja 1950.), karikaturist i drvorezbar. Još u gimnazijskim danima pokazao je izniman interes za karikaturu. Bio je glavni ilustrator đačkog satiričkog lista “Glavardo”. Diplomirao je i doktorirao pravo na

¹⁹ Z. Rakamarić, *Autokarikatura*, “Duje Balavac”, Split 1912., br. 11. (naslovnica).

²⁰ K. Kalauz, *Zvonimir Rakamarić*, Izložba likovnih djela u povodu 50. obljetnice smrti, Muzej grada Šibenika, Šibenik 1983.

8. Antun Zuppa, Jakov Gotovac, "Duje Balavac", Split 1921., br. 3, str. 5.

Zagrebačkom sveučilištu. Za vrijeme studija izrađivao je karikature političara, koje su doživjele velik uspjeh kada ih je Frano Supilo pokazao saborskim zastupnicima. Godine 1911. započinje suradnju u "Duji Balavcu", koji ga u 7. broju predstavlja javnosti s kraćim tekstom i vrlo dobrom autokarikaturom. Iste godine objavio je nekoliko karikatura u zagrebačkim "Koprivama", kao i 1913. godine.

Kao i za Rakamarića, tako i za mladog Mitrovića možemo reći da je tražio uvijek nova rješenja za portretnu karikaturu — obojica su izbjegavala upadanje u maniru. Mitrović izrazito snažno prilazi transformaciji lica — tako da prepoznavanje prikazane osobe izaziva iznenađenje kod promatrača. Katkad

kao da portretirane osobe povezuje s animalističkim elementima (npr. ptičji nos, kornjačin vrat). Mitrović ne robuje prikazivanju čitave figure, nego, ovisno o prilici, portretnu karikaturu izrađuje u poprsju ili prikazuje figuru do koljena. Izvrsno se koristi rukom rađenim rasterom unutar pojedinih dijelova crteža: stvara guste uzdužne ili valovite linije, primjenjuje različite gustoće šrafranja, kojima postize raznolike sugestije teksture.

Već 1913. godine priredio je Mitrović svoju prvu izložbu karikatura u Splitu, zajedno sa slikarem Vinkom Foretićem. Kritičari su ga odmah počeli ubrajati među naše najbolje karikaturiste, a književnik Niko Bartulović napisao je da je Mitrović za njega "najuspjeliji izraz splitskog duha, spontanog i nepatvorenog. Ovaj duhoviti mladić razlikuje fino duh od poze, mozak od praznine. Ima ljudi što su samo vanjšina; Mitrović karikira tu vanjštinu i ona duhovito svjedoči odsutnost duha; majstorska satira i osveta. Ima drugih, kojima lice nije nego odraz duha; takvima Mitrović karikira dušu..."²² U zrelim godinama (nakon 1930.) posvetio se drvorezbarstvu, većinom u reljefu, sa zakašnjelom secesijskom stilizacijom alegorijskih i biblijskih motiva. Posjećivao je muzeje i galerije po Europi i nakon mnogih poteškoća uspio je predstaviti svoje drvoreze na samostalnoj izložbi 1949. godine u Splitu. Neshvaćen i nesretan umro je 1950. na Sušaku.

"Duje Balavac" (druga faza 1921. — 1923.)

Ante Katunarić je 1921. godine ponovo pokrenuo "Duju Balavca", sa starim zaglavljem lista i moderniziranim grafičkim izgledom, ali bez Vidovićevidih, Rakamarićevih, Danilovih i Vitanovićevidih karikatura. Virgil Meneghello Dinčić ponovo surađuje, ali s mnogo manjim brojem priloga nego u prvoj fazi. Većinu karikatura u drugoj fazi lista izradio je Antun Zuppa, čiji je stilski izraz dominirao drugom fazom lista. Osim Meneghella Dinčića i Zuppe, svojim ilustracijama i ponekom karikaturom u listu surađivao je i Ivo Tijardović. U drugom broju iz 1923. godine nalazi se i jedna karikatura Branimira Petrovića, što je rijedak primjer da je netko izvan dalmatinskoga kruga objavio karikaturu u splitskom listu, dok je obrnutih primjera — dalmatinskih karikaturista u zagrebačkim časopisima — bilo mnogo više.

Antun Zuppa

Antun Zuppa (Split, 17. listopada 1897. — 19. travnja 1969.) studirao je arhitekturu u Beogradu, potom slikarstvo u Münchenu, drvorezbarstvo u Berlinu, a diplomirao je 1931. godine na Likovnoj akademiji u Zagrebu. Radio je na gimnazijama u Splitu i Zagrebu, ali se, koliko god je to vrijeme dopuštalo, posvećivao slikarstvu. Imao je više samostalnih izložbi u Splitu te u Beogradu, Zagrebu i Saarbrückenu.

²¹ N. dj.

²² N. Bartulović, *Izložba Foretić – Mitrović u Splitu*. "Narodni list", 52/1913., br. 61, str. 1.

Karikaturom se bavio u početnim godinama svog stvaralaštva, objavljujući ih u drugoj fazi izlaženja “Duje Balavca” (1921—1923.). U transformaciji ljudskog lika Zuppa je radikalniji od svih karikaturista iz prve faze “Duje Balavca”. Njegove karikature djeluju upravo kao logičan nastavak radova Mitrovića i Rakamarića i znače korak naprijed u inventivnim, zanimljivim oblicima i raskošnoj, slobodnoj i maštovitoj liniji, za razliku od karikatura iz prve faze “Duje Balavca”, kada je mnogo više prevladavala jednostavnost i lapidarnost. Zuppa je pronašao izraz kojim je povezivao glavu i tijelo u logički i grafički zaokruženu cjelinu, u duhu tada suvremenog art decoa. Prepoznatljiva karakteristika Zuppine karikature jesu uvećane cipele, ali ne na šablonski ili klaunovski način. Svaki par cipela koji je Zuppa nacrtao drugačiji je. Zuppa kao da je znao da oblik i tip cipela odražavaju osobu koja ih nosi. U tome je našao “formulu” po kojoj su njegove karikature, doslovce, od pete do glave zaokružena cjelina. Njegova karikirana tijela povezuju dva po važnosti grafički izjednačena centra: glava i cipele. Zuppa je pokazivao izvanrednu inventivnost u odabiru kuta gledanja i sjajnoj interpretaciji pokreta. Njegova linija je raskošno razvedena, arabesknja i dekorativna. Na Zuppinih karikaturama pokret je snažnije istaknut nego na karikaturama iz prve faze “Duje Balavca”.

Jedine Zuppine karikature koje smo našli nakon karikatura iz “Duje Balavca” su karikature koje je izložio na skupnoj izložbi karikatura pod nazivom *Nema povratka na staro* u Splitu 1945. godine. Tom prigodom objavljena je i mapa s karikaturama, među kojima je i nekoliko Zuppinih. U tim karikaturama Zuppin je izraz sasvim drugačiji od karikatura iz “Duje Balavca”. Poput drugih sudionika te izložbe, i Zuppin je izraz blizak kritičkom realizmu i neoprimitivizmu koji su primijenjeni na karikaturu. Kompozicije su pretrpane bezizražajnim likovima, a sadržajno to je propagandni materijal nove, komunističke Jugoslavije, što je jasno iskazano na omotu kataloga izložbe.²³

Anđeo Uvodić — spona između užega i širega kruga splitskih karikaturista

Između prve i druge faze izlaženja “Duje Balavca” najvažnija je ličnost dalmatinske karikature karikaturist, grafičar i slikar Anđeo Uvodić (Split, 2. listopada 1881. — 6. veljače 1942.). Uvodić je priredio petnaest samostalnih izložbi, od kojih su pet bile izložbe karikatura. Svih pet izložbi održano je između 1917. i 1932. godine, a o njima je objavljen iznimno velik broj prikaza i kritika.

Znamo da je njegovo slikarstvo u počecima bilo pod utjecajem Emanuela Vidovića, od kojeg je osim poduke iz slikarstva mogao dobiti i prve poticaje za crtanje karikatura.

9. Anđeo Uvodić, *U naponu stvaranja* (Emanuel Vidović), mapa “*Karikature*”, Split 1922.

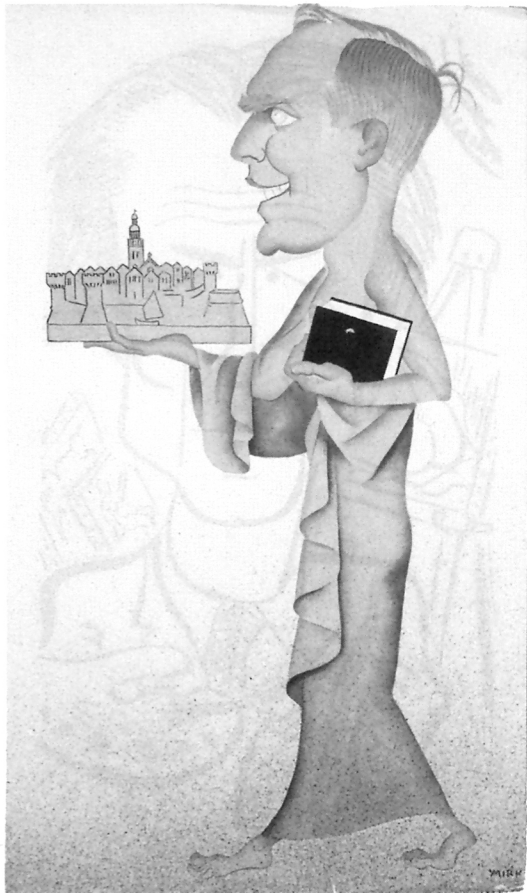
Uvodić je u mladosti doista pokazivao izrazitu nadarenost, što nam potvrđuje podatak da je prilikom boravka u Beču 1912. godine bio suradnik humorističkog lista “*Die Muskete*” i cijenjene književne revije “*Merkur*”.²⁴

U razdoblju do Prvog svjetskoga rata na njegovim karikaturama prevladavao je utjecaj njemačkih karikaturista, a u izrazu karakteristike secesije, dok se oko 1910. godine često izražavao na ekspresivan način unutar prepoznatljiva

²³ “Likovni umjetnici Splita su ovim svojim radovima izrazili mržnju prema staroj Jugoslaviji, s monarhijom na čelu i istovremeno manifestirali ljubav za novu – Titovu federativnu republiku Jugoslaviju, bratsku zajednicu ravnopravnih i slobodnih naroda.” Katalog izložbe *Nema povratka na staro*, Književni krug Split, Split 1945.

²⁴ M. I., *Anđeo Uvodić*, “*Neues Tagblatt*”, Zagreb 1/1911-1912., br. 83, str. 5–6.

²⁵ O karikaturistu Anđelu Uvodiću, novim podacima i datacijama Uvodićevih mapa karikatura i izložbi, te o dosad nezapaženoj povezanosti književnog opusa Marka Uvodića s likovnim opusom Anđela Uvodića vidjeti opširnije u:

10. Ivan Mirković, Cvito Fisković, 1936, akvarel na papiru, 56,6 x 33 cm, priv. vlasništvo

rukopisa. Osim mape *Karikature* iz 1905. godine s dvadeset karikatura uglednih splitskih ličnosti, Uvodić je objavio drugu mapu *Karikature* 1922. godine s dvanaest litografija hrvatskih umjetnika. Knjigu karikatura pod naslovom *Iz moje bilježnice* u kojoj je bilo 50 karikatura objavio je 1937. godine. Velika većina njegovih karikatura pripada portretnoj karikaturi, ponekad je izrađivao karikaturalne ilustracije, a situacijske se

karikature rijetkost. Uvodić je među prvim karikaturistima u Dalmaciji koji su crtali karikature žena i izlagali ih na izložbama (Split, 1927.). Karikiranje tjelesnih karakteristika Uvodiću je bilo samo polazište za duhovit psihološki portret i u tome je podjednako tretirao muškarce i žene. Isto se odražavalo u njegovim tekstovima o portretnoj karikaturi, u kojima je isticao psihološko poniranje u karakter karikirane osobe.²⁵ Usprkos oscilacijama u likovnoj kvaliteti, karikature Anđela Uvodića nesumnjivo pripadaju vrhu portretne karikature u Hrvatskoj.

Anđeo Uvodić je i autor nekoliko eseja o karikaturi, kojima je istodobno želio izmijeniti krivo shvaćanje karikature i podići je na ravnopravnu razinu s ostalim vrstama likovnog izražavanja. Uvodićeva velika popularnost u razdoblju između dva rata u suprotnosti je prema dosadašnjem ignoriranju njegova opusa, koji se tek u najnovije vrijeme zalaganjem Iris Slade iz Galerije umjetnina u Splitu istražuje i interpretira na objektivnan način.²⁶

Širi krug splitskih karikaturista

Pokretači “Duje Balavca” (uz Anđela Uvodića) bili su prvi dalmatinski karikaturisti koji su popularizirali ovu likovnu vrstu i nametnuli određene kvalitativne standarde za vrijeme prve faze izlaženja tog lista. U širi krug splitskih karikaturista, uz suradnike “Duje Balavca”, ubrajamo one koji nisu bili suradnici tog lista, ali su bili pod izravnim utjecajem lista, odnosno njegovih osnivača. Po srodnosti likovnog izraza to su Ivan Mirković i Božidar Matas, dok se karikature Milana Tolića, Joke Kneževića i Vinka Foretića u nekim svojstvima izraza razlikuju od onih iz užega kruga.

Iako su neki od navedenih karikaturista izradili na stotine pa i tisuće karikatura, iznimno je teško prosuđivati o individualnim svojstvima pojedinih opusa na osnovi vrlo ograničenog broja sačuvanih karikatura. Opusi većine istraživanih karikaturista dosada nisu obrađivani. Dio istraživanih karikaturista nije ni spomenut u Hrvatskoj likovnoj enciklopediji, a nema ih ni u većini leksikona.²⁷

Ivan Mirković

Ivan Mirković (Pag, 17. listopada 1893. — Split, 4. siječnja 1988.), slikar i kipar koji se bavio i karikaturoom, završio je likovnu akademiju u Pragu (profesori Vlaho Bukovac, Otakar Španiel), a potom se usavršavao u Parizu, Firenci i Veneciji. Radio je kao nastavnik modeliranja i crtanja po raznim školama u Splitu.²⁸

U razdoblju između dva svjetska rata priredio je četiri izložbe karikatura u Splitu, od kojih je jedna bila izložba karikature u skulpturi, a poslije Drugoga svjetskog rata još dvije izložbe

F. Dulibić, *Karikaturist Anđeo Uvodić*, “Kulturna baština”, Split 2002., br. 31.

²⁶ I. Slade, *Anđeo Uvodić*, Galerija umjetnina, Split 2002.

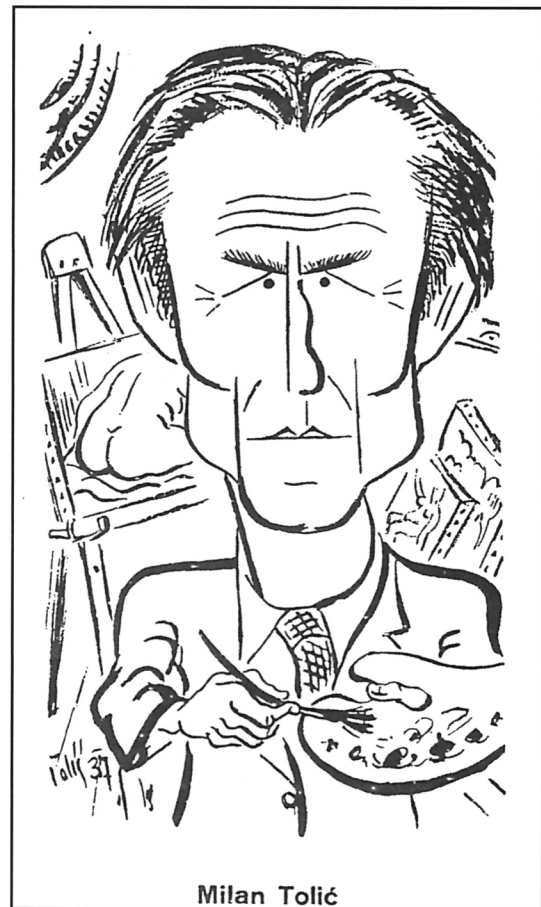
²⁷ Zagubljene su karikature Ante Katunarića, Mate Meneghella Dinčića i Radovana Tomassea. Također su ostali nepoznati biografski podaci o karikaturistu Penoviću, koji je objavio brojne karikature u splitskom humorističkom časopisu “Štandarac”.

²⁸ Biografski podaci, popis izložbi i izbor iz bibliografije nalaze se u katalogu retrospektivne izložbe Ivana Mirkovića održane 1980. u Splitu. N. Bezić Božanić, *Ivan Mirković*, HDLU Split, Split 1980.

karikatura.²⁹ Na izložbi karikatura početkom 1928. godine u salonu Galić izložio je preko stotinu karikatura (akvareliranih) i jednu karikaturu u skulpturi, koja je prikazivala gradonačelnika. Tisak je izvještavao kako brojna publika posjećuje izložbu i da je velik broj radova prodan. Karikatura u skulpturi bila je dobro prihvaćena, pa je Mirković već u listopadu iste godine postavio novu izložbu je pored slika izložio i dvadesetak karikatura u skulpturi. To je bila novost za splitsku publiku nenaviklu na takav oblik likovnog izražavanja, koji je rijedak i u svijetu. Skulpture su bile izvedene u gipsu, obojene, visoke oko pedesetak centimetara, a nekoliko ih je sačuvano danas. Kritika je podržavala Mirkovića i cijenila njegove napore da za karikaturu izbori mjesto ravnopravno drugim umjetničkim vrstama, te je i po takvu stavu i načinu djelovanja vrlo srodan Anđelu Uvodiću. Mirković nije skrivao da se oslanja na tradiciju splitskoga kruga karikaturista okupljenog oko "Duje Balavca". Dapače, u zrelim godinama je nastojao da se ta tradicija ne prekine tako što je radio na novim izložbama karikatura, a novinari su isticali njegovo ukazivanje na vrijednost splitske tradicije u karikaturi.³⁰ Ako zbrojimo iznimno velik broj izlaganih karikatura (nerijetko preko sto na pojedinoj izložbi) s karikaturama koje su rađene po narudžbi, prodavane ili poklanjane, lako je pretpostaviti da ih je u Mirkovićevu opusu preko tisuću. Upravo je stoga paradoksalno da je danas teško naći bar nekoliko reproduciranih, uz svega nekoliko sačuvanih u muzejskim ustanovama.³¹ Na najranijim Mirkovićevim karikaturama, kao i kod drugih splitskih karikaturista, primjetan je utjecaj secesije. Na karikaturama iz dvadesetih godina opažamo priklanjanje groszovskom izrazu, ali već oko 1930. čvršće zatvara volumen, bližeći se likovnom izrazu Anđela Uvodića iz istog razdoblja. Više od pola stoljeća tematski je usko vezan za Splitskane svih staleža, svima poznate i one nepoznate, bez obzira na dob i spol.³²

Milan Tolić

Prve slikarske poduke Milan Tolić (Split, 1. rujna 1899. — 20. studenog 1990.) dobio je od Emanuela Vidovića, koji je u to vrijeme radio na Graditeljsko-zanatlijskoj školi u Splitu. Likovnu akademiju u Zagrebu upisao je 1922. godine, ali zbog ekonomskih prilika studij nije mogao završiti. Vrativši se u Split, radio je kao likovni pedagog. Izložbu portretnih karikatura zajedno s Matom Meneghellom priredio je 1933. godine u Splitu.³³ Od 1934 do 1940. godine živio je u Osijeku, gdje je 1940. izdao mapu *Osijek u karikaturi*, a potom se vratio u Split.³⁴ Karikature je objavljivao u više listova i časopisa tijekom čitava života, među kojima izdvajamo dugogodišnju suradnju u "Hrvatskom listu" (1918.—1940.) i osječkoj

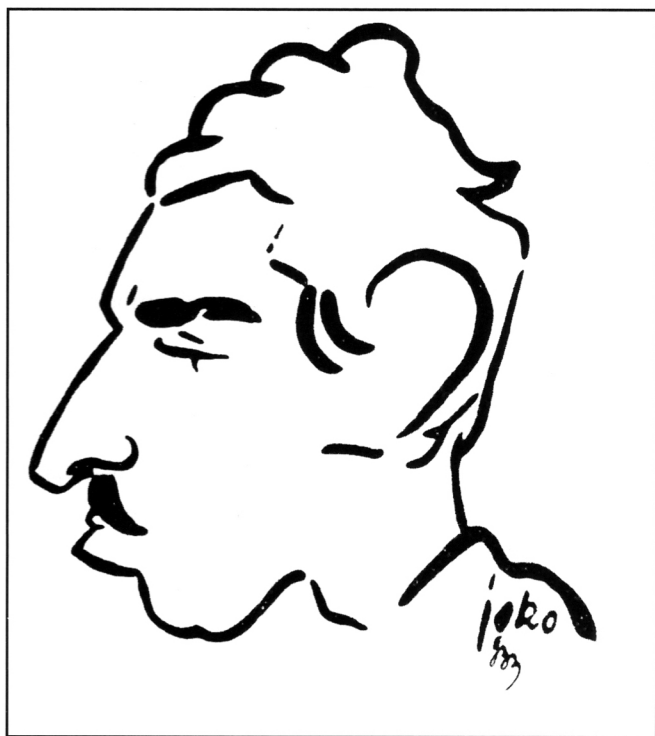

11. Milan Tolić, Autokarikatura, 1937., tiskano u albumu karikatura "Osijek u karikaturi", Osijek 1940.

²⁹ I. Mirković priredio je 1928. dvije izložbe karikatura u Splitu: prvu u salonu Galić, a drugu u trgovini Ševeljević na Narodnom trgu (karikature u skulpturi). Poslije, također u Splitu, s Petrom Bibićem, koji je izložio grafike, Mirković je priredio izložbu karikatura u Hrvatskom domu 1930. godine, a 1937. godine izložbu pod naslovom *Ljepotice Splita u karikaturi* u prostorijama plivačkoga kluba Jadran.

³⁰ "Ovakve izložbe su prije rata bile česte, i uvijek su u Splitu nalazile na topao prijem. Htio sam samo nastaviti tu staru, dobru, vedru tradiciju, koja je započela kada je prije prvog svjetskog rata pokrenut prvi humoristički splitski list "Duje Balavac". M. S. *Izložba karikatura, Razgovor s autorom, poznatim slikarom i kiparom Ivanom Mirkovićem*, "Slobodna Dalmacija", Split 1958., br. 4060, str. 6. "Mirkovićevi radovi nisu vic karikatura; također njegove karikature nemaju onu nekad tipičnu bujnost linija i grafičkih znakova, karakterističnih za suvremenu, sažetu, brzu karikaturu. On radi na tradiciji realističke karikature – portreta ("Duje Balavac")." F. Lentić, *Izložba karikatura*, "Slobodna Dalmacija", Split 1958., br. 4068, str. 5.

³¹ Iz najranijeg Mirkovićeva razdoblja "sačuvane su samo dvije skulpture"; iz razdoblja Prvog svjetskog rata: "Mirković je u to vrijeme mnogo radio što potvrđuju i tri samostalne izložbe u toku rata, ali su radovi s tih izložbi danas nepoznati"; iz razdoblja studija u Pragu "sačuvala se tek jedna slika rađena slogom pointilizma"; slikama oko 1923. godine bilo je "teško ući u trag". Ovi citati iz kataloga Mirkovićeve retrospektivne izložbe održane u Splitu 1980. godine odnose se na slikarstvo, ali identična je situacija i s karikaturama, pogotovo karikaturama nastalima do 1930. godine. N. Bezić Božanić, *Ivan*

12. Jeko Knežević, *Autokarikatura, 15 dana, Zagreb 1933, br. 17, str. 269.*

Mirković, HDLU Split, Split 1980.

³² "Neke od tih karikatura govore više od najtočnijih fotografija, od umjetničkih portreta, jer izdvajaju na dotičnim osobama ono čime se one odvajaju od svih drugih, a ujedno zauzimaju jedan humoristički, pomalo ironični, ali uvijek ljudski i simpatični stav prema njima – a to su osnovne karakteristike i kvalitete Mirkovićevih karikatura, bilo slika, bilo skulptura." D. Kečkemet, *Izložba karikatura Ivana Mirkovića (uvodna riječ na otvorenju izložbe karikatura Ivana Mirkovića 31.10.1968.)*, D. Kečkemet, *Likovne izložbe u Splitu 1945–1992.*, HULU, Split 2000., str. 63.

³³ Milan Tolić je s Matom Meneghelom Dinčićem izlagao tri godine zaredom (1932., 1933., 1934.). Nema podataka da li je sva tri puta izlagao karikature. "Novo Doba", 7. 4. 1934., str. 6.

³⁴ M. Tolić, *Osijek u karikaturi, Osijek 1940.*

³⁵ D. Kečkemet, *Po diktatu nadarenosti, "Vjesnik" 14. 2. 1991.*, str. 11. Isto u: D. Kečkemet, *Likovne izložbe u Splitu 1945–1992.*, HULU, Split 2000., str. 355.

³⁶ Podatak o Tolićevim karikaturama iz dvadesetih godina u vlasništvu obitelji Slade Šilović u Trogiru navodi Dubravka Kušćević. D. Kušćević, *Život i djelo Milana Tolića* (magistarski rad), Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb 2001., str. 50.

³⁷ M. Tolić, *Don Frane Bulić tjera Grgura Ninskog sa Peristila, "Hrvatska revija"*, Zagreb VII/1934., br. 10, str. 534. Varijanta iste Tolićeve karikature, kao i druge karikature don Frane Bulića od Ivana Mirkovića, Virgila Menegella Dinčića i Andela Uvodića objavljene su u: A. Duplančić, *Bulić u portretima, u: Don Frane Bulić* (katalog izložbe), Arheološki muzej u Splitu, Split 1984., str. 188.

³⁸ *Nema povratka na staro*, Književni krug Split, Split 1945.

"Kornjači" (1937.). Katkad se potpisivao pseudonimima Pec Pec i mit. Tolićevim slikarstvom dominira realistički izraz, u kojem se nalaze blagi odrazi postimpresionizma, fovizma i futurizma. Rasuti opus ostao je neistražen i nakon posmrtno izložbe 1990. godine, kada je predstavljen sa samo 25 slika.³⁵

Nije poznato kada je Tolić počeo izrađivati karikature. Tolićeva sklonost karikaturi, koja traje čitav njegov radni vijek, vjerojatno vuče podrijetlo iz djetinjstva. Iz dvadesetih godina sačuvana je dvadeset i jedna portretna karikatura i sve su u vlasništvu obitelji Slade Šilović iz Trogira. Na njima je vidljiv utjecaj ranih karikatura Andela Uvodića.³⁶ Ogroman broj Tolićevih karikatura razasut je u tisku, a originalni crteži su izgubljeni. Između tih karikatura iz dvadesetih godina i karikatura objavljenih 1940. godine u mapi *Osijek u karikaturi* postoji velika razlika u izrazu. U počecima za Tolića su svojstvene izdužene figure s odjecima secesijske stilizacije u precizno izraženim crtežima, koje je nerijetko akvarelirao, dok je u osječkom razdoblju izrađivao karikature drugačijeg, mnogo jednostavnijeg izraza. Na oko 500 karikatura objavljenih u mapi dominira princip prikazivanja velike glave na malenom tijelu te prikazivanje fizionomijskih osobina gotovo uvijek na isti način. Istodobno, pokretima ruku nastojao je oživjeti karakterni tip. Crtajući lice, Tolić se zadržava na istraživanju onih crta lica koje određuju karakter i usprkos nekim duhovitim rješenjima gotovo uvijek ostaje na razini komentiranja vanjskog izgleda bez dubljeg ulaženja u psihu.

Milan Tolić autor je poznate karikature koja je na duhovit način prokomentirala zalaganje don Frane Bulića da se Meštrovićeva skulptura *Grgur Ninski* premjesti s Peristila na drugu lokaciju u Splitu. Tolić je reagirao karikaturom u trenutku kada je prikazana tema bila aktualna. Prikazao je Franu Bulića kako bičem tjera Grgura Ninskog s Peristila, kojem je sve to dodijalo te je sišao s postolja i u ljutnji odlazi.³⁷ Ta je karikatura, iako nespretna u kompoziciji i nezanimljiva u likovnom izrazu, svojom idejnom koncepcijom zabavila najširu javnost u trenutku kada je to bila aktualna tema u Splitu i izvan Splita na svim razinama. Među stručnjacima za zaštitu spomenika kulture u Hrvatskoj ostala je zapamćena do današnjih dana, a nedavno je prikazana i na I. kongresu hrvatskih povjesničara umjetnosti, održanom 2001. godine u Zagrebu.

Tolić je nastavio objavljivati karikature i poslije Drugog svjetskog rata. S nekoliko karikatura sudjelovao je na splitskoj izložbi *Nema povratka na staro* 1945. godine.³⁸ Potom je suradnik humorističkog lista "Pomet" od početka izlaženja 1952. godine sve do njegova gašenja. Izraz mu postaje slobodniji i unutar uobičajenih oscilacija stvara zanimljive portretno karikature prepoznatljiva rukopisa. U izrazu dominiraju duge, zaobljene, neprekinute linije, različite ekspresivne izraze karaktera osobe istodobno formiraju

portretne karakteristike i priroda ekspresivnosti linije. Slične karakteristike vrijede i za njegove karikature objavljene u splitskom humorističkom listu "Berekin", u posljednjim godinama života, između 1979. i 1990. godine.

Joko Knežević

Preko karikature, Joko (Ivo) Knežević (Rogoznica kraj Omiša, 23. kolovoza 1907. — Split, 17. siječnja 1988.) stekao je interes za slikarstvo. Na Klasičnoj gimnaziji u Splitu, koju je završio 1927. godine, profesor mu je bio Ante Katunarić.³⁹ Prvu izložbu karikatura Joko Knežević, tada dvadesetpetogodišnjak, priredio je 1932. godine u kavani "Adria" u Omišu.

Na sačuvanim fotografijama s prve izložbe karikatura već uočavamo sve značajke koje je zadržao tijekom dugogodišnjeg bavljenja karikatrom. To je portretna karikatura, koja u nekoliko jednostavnih poteza tušem nastoji zahvatiti karakter. Sigurno su se Omišani 1932., kao i Šibenčani 1935. godine (druga samostalna izložba karikatura), dobro zabavljali na Kneževićevim izložbama, ali u likovnom pogledu te karikature ne donose ništa novo ni u likovnom izrazu niti u psihološkom pristupu, pa ih danas promatramo uglavnom kao dokumentarnu vrijednost. Kneževićeva stilizacija, u početcima bliska Uvodićevu načinu iz tridesetih godina, poslije Drugoga svjetskog rata mijenja se i poprima svojstva tada široko prihvaćenoga kritičkog realizma.

Nakon što je 1935. apsolvirao pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu, 1939. godine Knežević je diplomirao i na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio je ilustrator partizanskog tiska i 1945. godine sudjelovao je na izložbi političke karikature *Nema povratka na staro* koja je održana u Splitu.⁴⁰ Uz slikarstvo i kiparstvo Knežević je i poslije Drugoga svjetskog rata nastavio izrađivati i izlagati karikature.⁴¹ Iako karikature Joke Kneževića neće zauzeti visoko mjesto u povijesti hrvatske karikature, bez njih nije moguće pristupiti interpretaciji njegova slikarstva (u početku pod utjecajem postimpresionizma, kasnije ekspresionizma), kiparstva, kao ni njegovim mozaicima. To potvrđuje Kruno Prijatelj, koji je primijetio kako Knežević "često nekim sitnim detaljima, svjesnom deformacijom, diskretnom tendencijom za karikaturalno ili blagom notom ironije prodre u 'dušu modela', da ga okarakterizira nečim tipičnim za njegovu psihu i fizički izgled, za njegovu svijest i podsvijest, za njegov karakter i djelatnost".⁴²

Božidar Matas

Dugogodišnji profesor crtanja, povijesti umjetnosti i nacrtno geometrije, Božidar Matas (Split, 15. listopada 1907.

— 8. svibnja 1996.) bio je đak Emanuela Vidovića na Kraljevskoj graditeljskoj, zanatlijskoj i umjetničkoj školi u Splitu. Od 1926. do 1930. godine studirao je na Kraljevskoj školi u Beogradu. Izložbu karikatura *Aristokrati Splita* (u tehnici pastela) priredio je 1934. godine, kada je na karikaturama prikazao tadašnju splitsku elitu.⁴³ Matas je bio i sudionik na izložbi političkih karikatura *Nema povratka na staro* 1945. godine u Splitu. Veći dio svog radnog vijeka predavao je povijest umjetnosti na Klasičnoj gimnaziji u Splitu.

Iako je donedavno živio, do njegovih karikatura je teško doći. Nema ih u posjedu galerija i muzeja, a supruga Božidara Matasa sve je karikature poklonila obiteljima osoba prikazanih na karikaturama. Nije nam poznato je li objavljivao karikature u tisku. Na osnovi uvida u vrlo malen broj karikatura, izgleda da je u razdoblju između dva rata u likovnom izrazu bio blizak Anđelu Uvodiću, a u nekim elementima i Ivi Tijardoviću.

Vinko Foretić

U dosadašnjoj je literaturi za povijest karikature potpuno nepoznato ime Vinka Foretića (Komiža, 9. veljače 1888. — Komiža, 30. prosinca 1958.). Nakon osnovnog i srednjeg obrazovanja u Komiži i Splitu, studirao je četiri godine na likovnoj akademiji u Münchenu, a nastavio u Parizu na Akademiji Julien. U Parizu je izlagao na *Salonu nezavisnih*, a karikature i ilustracije objavljivao u pariškim časopisima. Od 1908. sudjelovao je na brojnim skupnim izložbama u zemlji. Neposredno prije Prvoga svjetskog rata boravio je u Parizu, a ratne je godine proveo u Rimu i Ženevi. Posebno se isticao kao izvanredan crtač. Izložbu karikatura priredio je 1913. godine zajedno s Petrom Mitrovićem u vijećnici Općinskog doma u Splitu.

Poslije Prvoga svjetskog rata vratio se u Komižu. Nažalost, izgleda da su sve Foretićeve karikature nastale prije 1945. godine zagubljene. Sačuvano je petnaestak karikatura Komižana nastalih poslije 1945. godine, koje je slikar izrađivao sebi i mještanima za zabavu.⁴⁴ To su crteži snažnih obrisnih

³⁹ A. Novaković, Predgovor katalogu retrospektivne izložbe Joke Kneževića, Omiš 1982.

⁴⁰ *Nema povratka na staro*, Književni krug Split, Split 1945.

⁴¹ Godine 1952. Knežević je imao izložbu političke karikature u Splitu, a 1982. godine retrospektivnu izložbu karikatura 1932–1982. u Omišu.

⁴² K. Prijatelj, *Ivan Joko Knežević, Izložba portreta u kamenom mozaiku od 1936–1976*, Galerija umjetnina, Split 1976. Iste citat K. Prijatelja preuzima i A. Novaković i dodaje: "Za svaki Jokin portret, predložak je bila karikatura koja se poslije nadogradnjom pretvarala u nešto sasvim drugo, ali blaga nijansa karikiranosti uvijek se zadržala." A. Novaković, *Predgovor katalogu retrospektivne izložbe karikatura Joke Kneževića*, Omiš 1982.

⁴³ Kritičar "Jadranskog dnevnika" ističe da je u Splitu bilo mnogo izložbi

linija, koji tek izdaleka mogu podsjetiti na poznate Foretićeve crteže za avangardni časopis "Zenit". Sačuvane Foretićeve karikature Komižana mogu biti zanimljive i današnjem promatraču kao duhovite studije tipova karaktera jednoga malog otočkog mjesta.

Karakteristike i značaj splitskog kruga karikaturista

Postoji niz zajedničkih karakteristika koje povezuju karikaturiste splitskoga kruga. Najuočljivije je to da su svi u potpunosti ili najvećim dijelom opredijeljeni za portretnu karikaturu, dok je situacijska karikatura, a to znači i politička karikatura, u prvoj polovici stoljeća izrazito marginalizirana.

U velikoj većini slučajeva karikaturisti iz splitskoga kruga izrađuju portretne karikature čitave figure, a mnogo rjeđe nailazimo na karikature polufigure ili samo poprsja. Svim suradnicima "Duje Balavca" svojstveno je da gotovo nikada nisu nacrtali portretnu karikaturu osobe koja izražava snažne emocije: bijes, vikanje, plač, pa čak ni otvoreni smijeh. Nikad nisu prikazivali figure u trku ili skoku, pa gotovo ni u naglu pokretu. Pretpostavljamo da su smatrali da kratkotrajne, jake emocije mogu zakloniti pravi psihološki portret i zvesti promatrača na krivi put. Dok su pokretači "Duje Balavca" ostajali unutar granica blage transformacije, mlađi suradnici su "hrabrije" mijenjali stvarni izgled naglašenim disproporcijama tijela i dijelova lica. Pokretači "Duje Balavca" više su tražili kut promatranja iz kojega će priroda karikirane osobe sama otkriti svoje smiješne strane, dok je mlađa generacija suradnika težila jednostavnijem, plošnijem, grafički jasnijem izrazu, s većim stupnjem stilizacije.

Zanimljivo je obilježje izrazito rijetka zastupljenost političke karikature u splitskoj periodici. Političare se moglo vidjeti na portretnim karikaturama na kojima su tretirani kao i drugi ugledni građani. Ujedno, iznimna je rijetkost vidjeti karikaturu političara ili bilo koje osobe izvan dalmatinskoga kruga. Stoga se može zaključiti da su se karikaturisti splitskoga kruga posvetili u potpunosti svojoj sredini: izrađujući

karikature ljudi iz dalmatinskih gradova, pokazujući brigu za svoju sredinu u karikaturama s gradskim motivima (V. Meneghello Dinčić: "Split polipšaje") te u mnogo rješim situacijskim karikaturama, koje također obrađuju lokalne teme (M. Tolić, *Don Frane Bulić tjera Grgura Ninškog sa Peristila*).

U analizi likovnog izraza ovo je istraživanje pokazalo da je većina karikaturista splitskoga karikaturističkoga kruga bila pod uočljivim utjecajem srednjoeuropskih, odnosno njemačkih i austrijskih humorističkih časopisa, posebice "Simplicissimusa". Osim toga, značajan je dio karikaturista u većoj ili manjoj mjeri bio školovan ili neko vrijeme boravio u Austriji ili Njemačkoj.

Pažljiva dorađenost svakog crteža, trud oko minucioznoga i tehnički raznolikog koloriranja značajke su jezgre splitskoga karikaturističkoga kruga, koji je nastojao umijeće stvaranja dobre portretne karikature dovesti do umjetničke razine.

Težnja prema što cjelovitijoj i dubljoj psihološkoj karakterizaciji osobe odvaja uži krug splitskih karikaturista od širega kruga karikaturista, koji su većinom ostajali na površinskoj razini deformiranja vanjskih tjelesnih karakteristika. Studiozan pristup karikaturi užega kruga karikaturista (koji se dobro vidi u tekstovima Anđela Uvodića) u razdoblju između dva svjetska rata u Splitu podigao je karikaturu u nekim izdvojenim primjerima gotovo do umjetničke razine. Ni u jednom gradu u Hrvatskoj nije održano više izložbi karikatura nego u Splitu. Dok su se u novinama i revijama kao i u raznim humorističkim časopisima mogle objavljivati karikature koje ne zavrjeđuju mnogo pažnje, "Duje Balavac" je od prvog do posljednjeg broja zadržavao visoke kriterije, koji su težili najvišim vrijednostima karikaturnog izraza. Ti su kriteriji održani prije svega zahvaljujući uredniku Anti Katunariću, koji se u svom stvaralaštvu manje bavio karikaturnom, ali je pokazao iznimno razumijevanje i poznavanje značajki karikature kao likovnog načina izražavanja. Dok su se tisuće karikatura prosječne kvalitete objavljivale u raznim splitskim časopisima, poput humorističkih listova "Štandarac" i "Golub", "Duje Balavac" je u objema fazama izlaženja ostao časopis za najkvalitetnija ostvarenja. Takvu likovnu kvalitetu povremeno su nastojali održati urednici dnevnih novina ("Naše doba") ili književnih revija (npr. "Jug").

Prodor karikature u izložbene prostore moguće je uzeti kao dokaz da je karikatura osvojila gotovo ravnopravno mjesto sa svim ostalim umjetničkim žanrovima i tehnikama. O popularnosti izložbi karikatura svjedoče rijetke zabilješke, poput ove objavljene 1961. godine u "Slobodnoj Dalmaciji" koje karikaturu opisuju u kontekstu društvenog života grada: "Starijim građanima naročito su žive u sjećanju zabave priređivane po splitskim kavanama, a koje su također bile

karikature, ali su "...u većini slučajeva bile vrlo daleko od kakvog pozitivnog slikarskog stvaranja. Priređivači su računali samo na financijski moment, pa su zbog toga bile drske i čak poneki put nepristojne. Iz tih razloga, kad je objavljena izložba g. Matasa, vladalo je sigurno neko malo nepovjerenje, jer se mislilo da će i ova izložba nastaviti serijom onih ranijih karikaturnih izložba." sm., *Na izložbi karikatura g. Matasa*, "Jadranski dnevnik", 1/1934., br. 63, str. 5.
⁴⁴ Zahvaljujući Nevenki Bezić Božanić dobio sam na uvid petnaestak dosad nepubliciranih Foretićevih karikatura iz ostavštine slikareve obitelji. Slikarevu kratku biografiju Nevenka Bezić Božanić objavila je u katalogu Foretićeve izložbe u povodu stogodišnjice rođenja. N. Bezić Božanić, *Iz slikarskog opusa Vinka Foretića*, Komiža 1988.

svojevrsne izložbe karikatura. One bi trajale svega jednu noć, ali se kasnije o njima u gradu dugo pričalo. Za tu prigodu slikari Tolić, Mirković, Parać, Botteri, Rendić, Baković, izrađivali bi satiričke karikature o aktualnostima dnevne kronike i na temu političkih prilika toga doba. Tin Ujević je uz ispijanje čaša recitirao stihove, slikar Botteri izazivao pomutnju s brojevima garderobe, Rendić svirao na češlju, a njegova žena pjevala operne arije. Možemo zamisliti štimung tih zabava i pečat koji su one davale javnom životu tih godina.⁴⁵

Karikaturisti užega kruga potaknuli su pravu modu portretne karikature pa su se mnogi slikari i amateri rado bavili karikaturnom, a nekima od njih karikatura je postala dopunski izvor prihoda. Popularnost karikature u Splitu dovela je do velike produkcije, koja je istodobno u najvećem broju slučajeva značila klišeizirane izraze s površinskom karakterizacijom lika koja se zadovoljavala karikaturnim "pogađanjem" vanjštine modela.

Anđeo Uvodić najznačajniji je izdanak užeg kruga zbog likovne kvalitete karikatura i bogate dugogodišnje produkcije, a i stoga što je najviše radio na ravnopravnom tretiranju karikature s ostalim likovnim žanrovima ili vrstama. Započeo je djelovati odvojeno od pokretača "Duje Balavca" i zato čini sponu između užega i širega kruga splitskih karikaturista, te je značajan za održavanje kontinuiteta u karikaturnoj produkciji u Splitu.

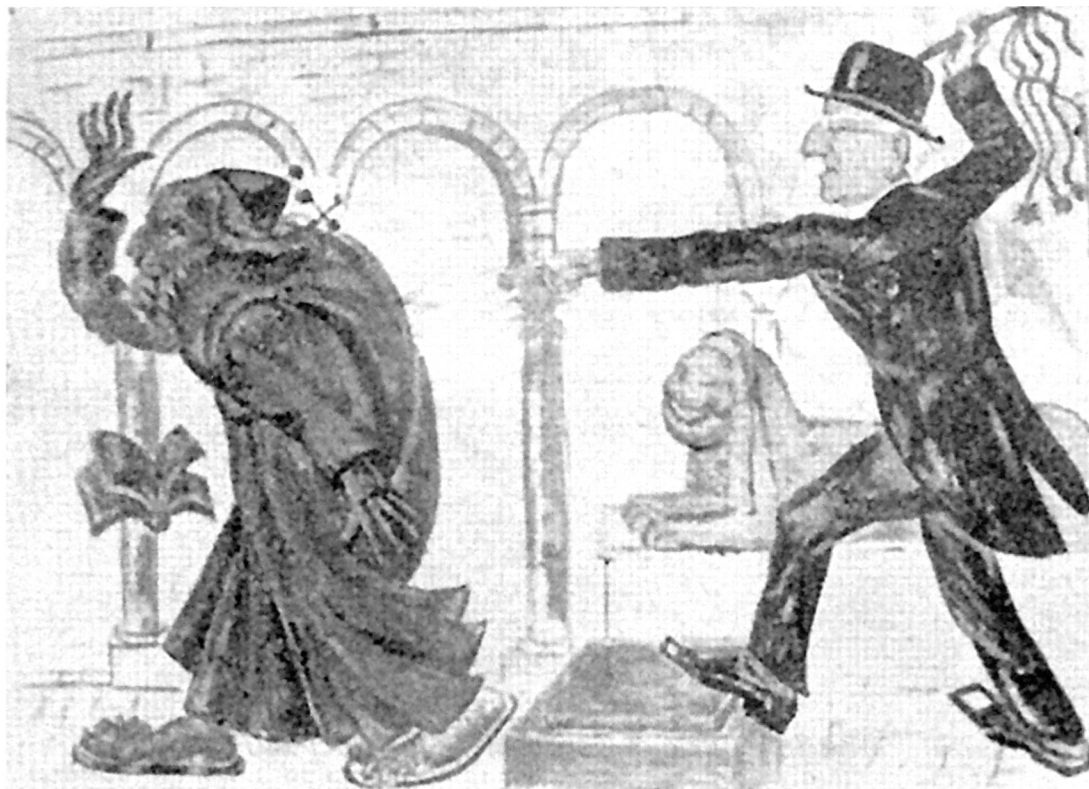
Širi krug splitskih karikaturista tvore karikaturisti koji nisu bili suradnici "Duje Balavca", a rođenjem ili školovanjem pripadaju spomenutoj sredini. U širem krugu splitskih karikaturista oscilacije u likovnoj kvaliteti radova su velike, a kod većine se osjeća znatan pad kvalitete u godinama oko Drugoga svjetskog rata. Za Ivana Mirkovića, Božidara Matasa, Milana Tolića, Joku Kneževića i Vinka Foretića može se reći da nastavljaju tradiciju u nekim svojstvima likovnog izraza kao i u tematskom opredjeljenju za portretnu karikaturu. Oni djeluju u vrijeme kada je posustao utjecaj "Simplicissimusa", i kad je svima bilo poznato djelo socijalno angažiranog Georga Grosza. U izrazu nekolicine karikaturista iz širega kruga splitskih karikaturista vidljiv je Groszov utjecaj, posebice u nekim radovima Božidara Matasa i, Joke Kneževića i Antuna Zuppe.⁴⁶

Po svojim polaznim osnovama, rubnim pozicijama širega kruga krugu splitskih karikaturista pripadaju i Jozo Kljaković, Ivo Tijardović i Petar Zrinski, karikaturisti koji su u svojim izrazima pokazali sasvim drugačija usmjerenja, očito pod utjecajem drugih sredina u kojima su djelovali. Kljaković se izdvaja kvalitetom i jedinstvenošću grupnih portretnih karikatura u golemim formatima. Osim po izrazu, Tijardović je poseban i po pokušaju da na karikaturama prikaže pojave

koje nisu aktualne samo za dnevni ili tjedni tisak, nego su karakteristične za to razdoblje, te ih tiska na serijama razglednica. Njega rijetko zanima portretna karikatura, a isto tako nije sklon ni situacijskoj karikaturi u klasičnom smislu. Najviše je naklonjen istraživanju tipova karaktera (nacionalnih, regionalnih, rasnih), koje potom nastoji karikaturno izraziti. Petar Zrinski gotovo je čitav život proveo u Zadru i Splitu, ali studij arhitekture u Beogradu preusmjerio je njegov senzibilitet potpuno drugačijem tipu karikature od onih iz splitskoga kruga. Karikature Petra Zrinskog objavljivane u Zagrebačkim "Koprivama" i "Kokotu" te beogradskom "Ošišanom Ježu" ističu se prvenstveno kvalitetom crteža, a potom i u koncepcijskom i tematskom pogledu (situacijske karikature tematski vezane uz viši sloj građanskog društva u izrazito moderno opremljenim enterijerima).

⁴⁵ F. L., *Splićani u karikaturi*, "Slobodna Dalmacija", Split 11. 1. 1961., str. 4.

⁴⁶ U ovom kontekstu spomenimo da se u splitskoj Galeriji umjetnina nalaze tri litografije Georga Grosza, otkupljene 1932. godine od Ljube Babića.

13. Milan Tolić, *Don Frane Bulić tjera Grgura Ninskog s Peristila*, *Hrvatska revija*, Zagreb 1934., br. 10, str. 543

Frano Dulibić

The Split Circle of Caricaturists (1900-1940)

The history of caricature in Dalmatia begins with Emanuel Vidović who may be considered as the initiator of this form of visual art in Dalmatia. Vidović exhibited his caricatures for the first time in Split in 1901, and, along with Ante Katunarić and Virgil Meneghello Dinčić he was a founder of the most important Dalmatian humorist paper, *Duje Balavac* (1908-1912). In addition to the founders Antun Danilo, Zvonimir Rakamarić, and Petar Mitrović were among the paper's contributors. Anđeo Uvodić, a painter and caricaturist was initially linked with the paper, but he left it after the first issue over a disagreement with the rest of the founders. Nevertheless he was one of the most productive caricaturists in Dalmatia with five one-man exhibitions, two maps and one album of caricatures, and many caricatures published in various newspapers. In addition to caricatures of high artistic value, Uvodić was also the author of several essays on the art of caricature.

In the first revival of *Duje Balavac* (1921-1923) the original contributors were replaced, with the exception of Virgil Meneghello Dinčić, by Antun Zuppa and Ivo Tijardović. The first phase was characterized by Secession, while the second one features of the Art Deco. The founders of the *Duje Balavac* and Anđeo Uvodić could be considered members of the inner circle of Split caricature, whereas among members of a wider, outer circle one can count other contributors to the paper, as well as a number of interesting caricaturists publishing in other papers and journals, who also showed caricatures at exhibitions, such as Ivan Mirković, Milan Tolić, Joko Knežević, Božidar Matas, and Vinko Foretić.

The caricaturists of the Split circle have many things in common. Most obviously, they all incline toward portrait caricature, whereas situational, meaning also political, caricature is mostly absent in the first half of the century. This research has shown that most of the members of the circle were influenced by Central European, i.e., German and Austrian publications, the *Simplicissimus* in particular. Most of the caricaturists were trained, or spent some time, in Austria or Germany.

The caricaturists of the Split circle most often portray entire figure, less frequently half-figures or faces. The contributors to the *Duje Balavac* shunned strong emotions, such as fury, screaming or crying, or even explicit laughing. The founders of the paper remained within the sphere of mild transformation, but younger contributors changed the true features more boldly emphasizing disproportions of body and facial features. The founders looked for an angle from which the nature of the person portrayed would reveal its comic side by itself, whereas the younger generation pursued a simpler, flatter style, with a higher degree of stylization.